

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לג, תשמ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מכתב איתמר בן-אב"י * אל דניאל פֿרסקי

להלן מכתבו של איתמר בן-אב"י לסופר העברי דניאל פֿרסקי, בצירוף הערות על חידושי הלשון הנזכרים בו. המכתב, שנכתב בתש"א, נתפרסם לראשונה ב'הדואר', שבועון ההסתדרות העברית באמריקה, בי"ז אייר תש"ט, לאחר עריכה מסוימת. כאן מועתק המכתב מתוך פרסום מאוחר יותר של המכתב, 'גנזים, קובץ לתולדות הספרות העברית בדורות האחרונים' ב', שיצא בתשכ"ה בתל-אביב בעריכת ברוך קרוא. ב'גנזים' הועתק המכתב מפתב-היד המקורי, ולא הוכנסו בו שינויים, לא בסגנון ולא בפתיב. ההערה 1 היא של ב' קרוא [וההשלמה בסוגריים — שלי].

ב'לשוננו לעם' קונטרס ק"ל, תשכ"ב, נתפרסם מאמרו של ר' ניס על 'חידושי איתמר בן-אב"י', וכן נתפרסם ב'לשוננו לעם' מאמר בהמשכים על 'איתמר בן-אב"י — לוחם ומחדש' מאת א' בן-סירא, בקונטרסים רכט (תשל"ב), רלא, רלה, רלח, רלט (תשל"ג), רמא (תשל"ד). בקונטרס רלט הביא את הערות המכתב הזה, לפי נוסחו ב'הדואר', ללא הערות. איתמר בן-אב"י (תרמ"ב-תש"ג) עשה אותה שעה באמריקה, בשליחות הקרן הקיימת (וגם למען מילון

* עם הדפסת הקונטרס נפטרה בתו, דרורה בן-אב"י חובב, בה' בטבת ה'תשמ"ב. תהי נא רשימה זו נר לזכרה.

בן־יהודה. ראה פֿותר המכתב). הוא מת שנתיים אחר כך, ב־ג ניסן תש״ג. בתש״ז הועלו עצמותיו לירושלים ונקברו בהר הזיתים, באחוזת קברי משפחת בן־יהודה. על שנותיו האחרונות באמריקה אמר הנשיא חיים וייצמן בתש״ז: ״צר היה לי לראותו בשנות חייו האחרונות — מר נפש, מדופא ומבודד במידת־מה. אך עד אחרון ימיו היו עוד חייו מלאים תקוות, חלומות ותכניות ואופטימיזם בלתי מנוצח״. (בהקדמה לספרו של איתמר בן־אב״י, שיצא לאור אחרי מותו, ׳עם שחר עצמאותנו, זיכרונות חייו של הילד העברי הראשון . . . תשכ״ב, מ״ד להצהרת בלפור, י״ד לעצמאות ישראל׳).

מקבל המכתב, דניאל פֿרסקי, תרמ״ז–תשכ״ב, היה סופר עברי, פעיל ביותר בתנועה העברית בארצות הברית, ופרסם רשימות ומאמרים רבים, וכן ספרים, בעיקר על ענייני הלשון העברית המתחיה, וכן השתתף בקביעות ב'הדואר', שבועון ההסתדרות העברית באמריקה.

והרי המכתב כלשונו [קצת מלים ניקדת]:

המלון העברי הגדול לאליעזר בן־יהודה

10th Volume Recently Completed

איסטאורנו, ר״ח תמוז ל״תש״א

אח־עט יקר, דניאל פרסקי,

״זה ימים רבים־רבים שאני עוקב אחרי ירכתוניו¹ המעניינים כל־כך מצד תִּכּנּוּם והחיים כל־כך מצד סגנונם. כמעט המתגבר הם מעבירים לפני הקוראים את כל מאורעות השבוע בין בקרב עצמנו

---

1. ׳פיליטונים׳ לפי המונח שהציע בן־אב״י. כפי שהסביר לי אבי, ק״י סילמן ז״ל, שהיה ידידו של בן־אב״י, נקרא הפליטון נְכַתּוּן, מפני שנדפס פרגיל ׳מתחת לקו׳ ב׳ירפתי׳ הדף.

ובין בקרב הגויים ידידינו ואויבינו כאחת ולא פעם למדתי מהם הרבה.

אפס כי מפעם לפעם הריני מוצא בהם טעויות כאן ושם ולא הייתי מטרידו בהערות עליהן אלולא נגד בגליונות האחרונים לה"דאר" בענין שאני מקורב אליו במידה רבה, הלא הן המלים המחודשות בשפתנו. כן, למשל, מצאתי באחד ירכתוניו את הסיפור על-דבר ביאליק המנוח ובו מסר כי במסיבה אחת יצר את המלה "טקסון" להביע את המושג הצרפתי הידוע *maitre de ceremonies*. מלים רבות של בן-יהודה, אבי הדבור העברי החי וראש מרחיבי שפתנו, ייחס כבודו לסופרים שונים ועל שכך מוכרח אנוכי להכריז באזניו: "חכמים הזהרו בדבריכם".

אין בדעתי, כמובן, לרשום בזה את כל הטעויות אשר מצאתי ב"הדואר" בכלל, וברכתוניו בפרט, במדור הלשון. יכול הייתי, אילו רציתי, לשרטט בכל גליון וגליון עשרות פעמים גם מאות מלים השייכים לאבי המנוח ולעבדו הכותב לו את האגרת הזאת — ואין איש יודע כי הוריהם אנחנו. בהקדמתו של קלוזנר למלון-הכיס שלו ושל גרזובסקי (מהדורה ראשונה)². כתב כבר הלה: "רובן ככולן של המלים המחודשות במלון זה הן של בן-יהודה". ובאשר לי, הרי ידועה עצתו של ד"ר יצחק אפשטיין³ אלי לחבר מלון מיוחד של מלותי אנוכי, ותשובתי אליו היתה: חלילה לי מעשות זאת, לעת-עתה בכל-אופן, למן הרגע אשר יידעו

התרגום המילולי של פליטון הוא עלון, ואמנם המלה עלון שימשה לעניין זה במשך מספר שנים (ראה 'מחיי המלים', לל"ע רמח, תשל"ד וכן רשימתו של ר' מירקין בלל"ע שג, תש"ס, עמ' כג). פיוס משמשת המלה עלון לעניין 'חוברת פת עלים אחדים, בולטין' (על פי אבן שושן).

2. [מ]לון של פיס 'עם תרגום לשפות רוסית וגרמנית', מעובד על ידי 'גרזובסקי ו' קלוזנר יצא לראשונה בוארשה בתרס"א.
3. ד"ר יצחק אפשטיין, תרכ"ג-תש"ג, חבר ועד הלשון מתרפ"ג, היה ממחיי הלשון וממייסדי שיטת הלימוד 'עברית בעברית'.

אויבי — ויש לי אויבים לרוב! — כי אני יצרתין, יקיאון ויבטלון.
די אם אזכיר בזה, כי מלים כתערוכה, רכבת, גַרְבִּים, חזיה,
מגבת, עֶתוֹן, מְלוֹן, מדיניות, אדישות, אדיבות, אנוכיות, רצינות,
אַהֲדָה, תקציב, תזכיר, משרד, מסעדה, תעריף, מאזן, מְאָפִּיה,
גנדרנות, פְּרָפֶר, רשמי ורשמיות, מְלִיחָה, ועוד מאות כאלו —
שמבלעדיהן אי-אפשר לקרוא בימינו סיפור עֶקְרִי ולהבין שיר עברי
— הַנֶּן כּוֹלֵן שֶׁל בְּנֵי־הַיְהוּדָה.

ובאשר לעבדו הנאמן — היֵדע כי המלה "מכונית" היא שלי,
וביאליק הכניסה לשירו המפורסם וכאשר נפגשנו ליד הים והוא
אמר לי, כי שמח היה לקבל מלה זאת למלוננו העשיר, עניתיו —
אתה הַנְּצַחְתָּהּ! הידע כי תְּקָדִים, אכזבה, מאוכזב והתאכזב, עצמאות
(לאוטונומיה), מספרה, מדינאות ומדינאי (לדיפלומטיה ודיפלומט),
חדיש (למודרני), מְבַרְקָה (לטלגרף), מעגן (לספינות), קולנוע
וּרְמַקוּל, סרט והסריט, וזרקור, אורנוע ואופנוע (למוטוסייקל),
אוֹרִירוֹן, — כֵּן, אוֹרִירוֹן שכל-כך התאזרח בשפתנו,
ואוֹרִירוֹדְרוֹם, אֶפְשָׁר ואיפשר, אלחוט ואלחוטי, אל-שני וכל
המלים ב"אל" בכלל, יִרְפִּיה ומאחדה (לקואליציה), אחיד,
ש ה כ ל מ ש ת מ ש י ם ב ו ה י ם, יחדה (לאנסאמבל), תוֹרְנִית
(לספינת תרנים), ימאות, ביחד, מאז נמלנו, ועוד מאות שכמותן?
יסלח-נא על אשר העירותי את אזנו על כל אלה,
והנני, אח-עטי החביב, שלו כתמיד,

בברכת נצחוננו הסופי,

א י ת מ ר ב ן - א ב י .

ה ע ר ה : ה ס ו פ ר כ נ ע נ י ⁴ א ס ף מ א ו ת מ מ ל ו ת י ב ח ו ב ר ת ש ה ו א

4. יעקב פנעני, תרנ"ד-תשל"ח, מחבר 'אוצר הלשון העברית',
עבד במחיצתו של א' בן-יהודה בהכנת המילון. ספרו על חידושי הלשון של
איתמר בן-אב"י לא נתפרסם בדפוס. הרצאה על נושא זה הרצה פנעני
במליאת האקדמיה ללשון העברית. ההרצאה נתפרסמה בזיכרונות האקדמיה
ללשון העברית יט-כ בתשל"ה.

מחבר על יצירותי ומלאכ⁵ יודע גם הוא מה מרובות הן המלים הללו. ואחרון-אחרון חביב — כצנלסון⁶, עורך "דבר", משתמש ברוב מלותי כהודאתו.

להלן אציין ליד כל חידוש לשון שמייחס בן אב"י לאביו, במכתב זה, את שנת הופעתו של החידוש הזה לראשונה, לפי רשימותיי ב'לשוננו לעם', ואת הרשימה או הקונטרס שבו נתפרסם החידוש.

טָקָסֶן, טָקָס, תרנ"ז. ראה קונטרסי 'אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי', לל"ע רלג-רלד, עמ' לג-לד.
תערוכה, תרנ"ב. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קצו-קעז, תשכ"ז.

רפכת, תרנ"ג. ראה קונטרסי 'אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי', לל"ע תשל"ג, עמ' כח-כט.
גרביים, תרמ"ה. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קפג-קפד, תשכ"ח.

חזייה, תרס"א. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רי, תש"ל.
מגבת, תרנ"ג. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קפא, תשכ"ז.
עיתון, תרנ"א. ראה 'אליעזר בן-יהודה ותחיית הדיבור העברי', לל"ע תשל"ג, עמ' כו-כז.
מילון, תר"ם. ראה קונטרסי הנ"ל, עמ' יט-כא.

---

5. אליעזר רפאל מלאכי, תרנ"ה-תש"ם, פרסם חומר רב על תולדות היישוב והעיתונות הירושלמית, וכן איגרות סופרים.

6. ברל פצנלסון, תרמ"ז-תש"ד, ממנהיגיה הרוחניים של תנועת העבודה, מייסד 'דבר' ועורכו הראשון.

מדיניות. לפי מילון בן-יהודה, המלה הזאת איננה חדשה ומצויה בספרות ימי הביניים.

אדישות, תרנ"ג. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קעו-קעז, תשכ"ז.
אדיבות, תרנ"ח. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רא-רב, תשל"ל.
אנוכיות, תרמ"ח. ראה 'שחצנות, אנוכיות' ב'מחיי המלים'
לל"ע קעה, תשכ"ז.

רצינות, תרמ"ח. ראה 'רצינים' ב'מחיי המלים' לל"ע קעג,
תשכ"ז, וכן בקונטרסי 'הלשון הירושלמית...'. לל"ע
שב, תש"ם, עמ' כה.

אהדה, תר"ס. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קצו-קעז, תשכ"ט.
תקציב, תרס"ח. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רפד-רפה,
תשל"ח.

תזפיר, תרע"ג. ראה 'מחיי המלים', לל"ע ש', תשל"ט. שם
משתמע, כאילו מ' שרתוק-שָׁרַת המציא את המלה, אך
נאמנה עלינו עדות בן אב"י שאביו המציאה.

משרד, תרנ"א. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קפג-קפד, תשכ"ח.
מסעדה, תרס"ג. ראה קונטרסי 'חליפות ותמורות בלשון
ימינו', לל"ע שט-שי, התש"ם, עמ' כח.

תעריף, תרנ"ב. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קעג, תשכ"ז. לפי
המובאה שם נראה, שז' יעבץ הוא ששאל מלה זו מערבית
לעברית.

מאזן. לא ברורה קריאת המלה. המלה החדשה מְאָזֵן אינה
נוכרת במילון בן יהודה באות מ'. בערך אָוִיר הובא שם
בין ה'שייכים' הערך מְאָזֵן הָאָוִיר [=בארומטר]
וציון חידושי המחבר עליו (∞).

מאפיינה. מלה מחודשת. אינה נזכרת במילון בן יהודה
במקומה באות מ', ולא בשורש אפה.
גנדרנות, תרנ"ג. ראה גנדרנית ב'מחיי המלים', לל"ע
קפג-קפד, תשכ"ח.

פרפר, תרס"ב. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רנח-רנט, תשל"ה.
בקונטרסי 'חליפות ותמורות'... 'סברתי שאולי בן-אב"י
הוא ממציא המלה, ולא כן.
רשמי ורשמיות, תרנ"א. ראה 'מחיי המלים', לל"ע קפג-קפד,
תשכ"ח.

מליח. מלה זו, שרְוּחָה בארץ (לעניין 'דג מלוח') הועלתה מן
המקורות, מלשון חז"ל. ראה מילונים, ובכללם בן-יהודה.
לחידושים שמייחס בן אב"י לעצמו, אעיר על מלים
שסיפרתי על תולדותיהן ב'לשונונו לעם', והן שייכות בעיקר
לתקופה הראשונה של תחיית הלשון, מעליית ביל"ו עד סוף
מלחמת העולם הראשונה. מְבַרְקָה וקוֹלְנוֹעַ יוצאות מפלל זה.
מכונית, תרע"א. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רפז-רפח,
תשל"ח, וכן קונטרסי 'לשון בתחייתה', לל"ע קסט-קע,
תשכ"ו, עמ' כב.

מספרה, בערך תרע"א. בקונטרסי 'חליפות ותמורות'... 'עמ'
לז, הערתי שהמלה נמצאה בעיתוני בן-יהודה ותתפרסם
ב'מחיי המלים' אי"ה.

חדיש. ראה 'מחיי המלים', לל"ע רפז-רפח, תשל"ח. שם
שיערתי שהמלה הומצאה בתרע"א, אבל לפי מה שצינתי
בקונטרסי 'הלשון הירושלמית'... 'עמ' כט, פורסמה
המלה הזאת כמה שנים לפני כן.

מברקה. ראה קונטרסי 'חליפות ותמורות . . .', עמ' מ, הערה 1.
קולנוע, תר"ץ. לפי קונטרסי 'אליעזר בן-יהודה ותחיית
הדיבור העברי', עמ' לח-מ, עשה פומבי למלה זו המשורר
יהודה קרני. למעשה — כפי שהעיר לי בשעתו מר יואב
קרני — הציע את המלה בן-אב"י, אלא שאותה שנה,
תר"ץ, מסר את עיתונו 'דואר היום' לעריכת זאב
ז'בוטינסקי ולא יכול לפרסם שם את חידושו.

מלאכי בית-אריה

על כתיבת שמות האותיות (הערה)

במאמר "ענייני לשון בתקנים הישראליים", לשוננו
לעם, קונטרס שיח, עמ' 229-230, דן רפאל לוי
בשאלה, אם יש לכתוב את אותיות האל"ף-בי"ת העברי
בגרשיים או בלא גרשיים, ומביא דוגמאות מדפוסי התלמוד
המצויים ואף מכתבי-יד של המשנה והתלמוד.
סימן הגרשיים בדפוסים לציון אותיות האל"ף-בי"ת
ולציונים אחרים, פגון לעזים, הבאת פתובים ומונחים שונים
(פגון פינויי ספירות בספרות הקבלה או שרשים בספרות
המילונית) מקורו בסימנים שונים, שהשתמשו בהם מעתיקי
ספרים בימי-הביניים. בכתבי-יד אנו מוצרים מִגְנָן של